

გიორგი ქავთარაძე

როგორ იქმნებოდა გიორგი ლეონიძის პოემა „ბავშვობა და ყრმობა“

ლიტერატურული მესხეთი, № 9 (237), სექტემბერი, 2018 წ.

/გვ. 28/ ერთხელ, ჯერ კიდევ სკოლის მოწაფეობის დროს, მკითხა: ჩემი პოემა „სამგორი“ თუ წავიკითხავსო. მიუფე: მთლიანად არა, გული ვერ დავუდე, ძნელი წასაკითხია, ერთფეროვანი მეჩვენა-თქო. მიპასუხა: შენ ჯერ ვერ ხვდები, რა არის „სამგორი“, როცა გაიზრდები მაშინ წაიკითხე და მიხვდებიო.

გავიდა ნახევარი საუკუნე, წავიკითხე და ეჭვი გამიჩნდა: ხომ არ იყო „სტალინის ბავშვობა და ყრმობის“ (გიორგი ლეონიძე. ბავშვობა და ყრმობა. ეპოპეა. ტფილისი, 1936) მნიშვნელოვანი ნაწილი „ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებად“ ჩაფიქრებული პოემის ნამსხვრევები?

სიტყვა „ნამსხვრევებს“ იმიტომ ვხმარობ, რომ 1948 წლის გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნდა წერილი „სიმბოლიზმის ნამსხვრევები“, რომელშიც წინა, 1947 წელს გამოქვეყნებული ისტორიული პოემა „სამგორი“ და მისი ავტორიც კრიტიკის ქარ-ცეცხლში იყო გატარებული. არადა, მოგებული ომის შემდეგ, თითქოს შედარებით უფრო ტოლერანტული გარემო უნდა შექმნილიყო; თუმცა, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ სწორედ ამ დროს ჰქონდა ადგილი საბჭოთა იმპერიაში მორიგ „ლაშქრობას“ ფორმალიზმის წინააღმდეგ.

ვფიქრობ, რომ მოახლოებულმა, გარდაუვალმა საფრთხემ (რისი შეგრძნების უნარი საჭიროების დროს საქართველოში ყოველთვის იყო ხოლმე და დღესაც არის!) აიძულა პოეტი „დაემსხვრია“ თავისი ოცნება - შეექმნა საქართველოს ისტორიის პოეტური ვერსია (ამის შესახებ უთქვამს) -, და ამით გადაერჩინა სიცოცხლეცა და თავისი შემოქმედებაც. ეს უნდა მომხდარიყო 1933 წელს, ამაზე თითქოს მიგვანიშნებს ერთსადაიმავე წელს დაწერილი ორი ლექსი, - ჯერ „ნიტას“ და შემდეგ „სტალინს“. აღსანიშნავია, რომ 2012 წელს პრინსტონის უნივერსიტეტის მიერ გამოცემულ ნიკოს კაზანძაკის ეპისტოლარული მემკვიდრეობისადმი მიძღვნილ 875-გვერდიან წიგნში „ნიკოს კაზანძაკის რჩეული წერილები“, ავტორი პიტერ ბიენი აღნიშნავს, რომ პოემამ „ბავშვობა და ყრმობა“ გადაარჩინა ლეონიძე საბჭოთა რეჟიმის რეპრესიებისაგან (Peter Bien. *The Selected Letters of Nikos Kazantzakis*. Princeton University Press, 2012, p.289).

მაგრამ, რა უნდა ყოფილიყო საბჭოთა ხელისუფლებისათვის პოემა „სამგორის“ მიუღებლობის ძირითადი მიზეზი. პირველ ყოვლისა თვით პოემის პათოსი; ამ ხელისუფლებისათვის, რა თქმა უნდა, ძნელად მისაღები იყო ლეონიძისეული სტრიქონები:

**„მაგრამ გულისთქმა საქართველოში
ყველასი ერთი იყო უკლებლად:
– ნემსში გავძვრებით, ცეცხლში დავდნებით
და მოვიპოვებთ თავისუფლებას!...“**

ან კიდევ:

„ჩვენ კი სხვა ქვეყნად არ ვეძებთ ოქროს,
არ გაგვიშლია მისთვის აფრები,
თავისუფლების ვართ მამებარი,
ზედ მშობელ მიწას დავეკაფებით!“

შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ლეონიძის მიერ დაწერილი ყოველი პწკარი, მათ შორის იძულებით ნაწერი და მისი ყოველი ნაბიჯი საქართველოს ინტერესებს ემსახურებოდა. თვით 1936 წლის დასაწყისში ქვეყნის გასაბჭოების მეთხუთმეტე წლისთავთან დაკავშირებით სტალინისადმი ქართველი მწერლების სახელით ლექსად მიწერილი წერილსაც კი ამისთვის იყენებს:

„...რუსის მეფემ, სისხლის მსმელმა,
ქრისტეს ჯვარზე ჰფიცა ჯერა,
მერე ცეცხლით შემოვიდა,
სიკვდილივით დაგვეძგერა, -
ხიშტებით და ბორკილებით
კავკასია მოამტვერა.
მას უნდოდა ოქრო, ვერცხლი,
მიწა, მსხვერპლი ყველა მხრიდან,
ჰგვიდა, თხრიდა ყოველივეს,
თავს რომელი არ უხრიდა.
საქართველო წინ გაიდო
აზიისკენ გზად და ხიდად...
ამოგვართო მეფემ ენა,
სიტყვის კარი ამოჰქოლა,
ათას წლოვან ჩვენს კულტურას
მოეხვია ცეცხლის რგოლად...“

ლექსის ზემომოყვანილი სტრიქონი, „საქართველო წინ გაიდო აზიისკენ გზად და ხიდად...“ აშკარად ავლენს პოეტის ინტერესს გეოპოლიტიკის მიმართ და ეს სავსებით ესადაგება მეორე მსოფლიო ომის წინა პერიოდში არსებულ განწყობილებებს.

არც გეოპოლიტიკით პოეტის დაინტერესება იყო შემთხვევითი. ჯერ კიდევ 1920 წლის გაზით „ნაციონალისტში“ (№ 20) გამოქვეყნებულ წერილში „ვახტანგ მეექვსე“, ლეონიძე XVIII საუკუნის ადრეული პერიოდის შესახებ სწერდა, რომ „ამ საუკუნის დრამაში მრავალი საშინელი აკტია. მაგრამ ყველაზე ის აკტია სისხლეური, რომელსაც ეწოდება: „საქართველოს პოლიტიკის დუელი საქართველოს გეოგრაფიასთან“. წერილიდან ვგებულობთ, რომ ავტორს მხედველობაში აქვს საქართველოს სტრატეგიული, პოლიტიკური და ეკონომიკური მნიშვნელობის გამო პეტრე პირველის დროინდელი რუსეთის სწრაფვა ჩვენი ქვეყნის დასაუფლებლად, რაც შავი ზღვის აუზისა და სპარსეთ-ინდოეთისაკენ მიმავალი სავაჭრო გზის ხელში ჩაგდების ტოლფასი იყო. გარდა ამისა, საკუთრივ გეოპოლიტიკური თვალთახედვითაც რუსეთისათვის დაუშვებელი იქნებოდა კავკასიონის ქედის გადაღმა დამოუკიდებელი და, მით უფრო, ძლიერი სახელწიფოს არსებობა, თუნდაც იგი მისი ერთმორწმუნე და მოკავშირე ყოფილიყო. ეს უნდა იყოს ძირითადი მიზეზი იმისა, რომ ყოველგვარი „მოკავშირეობა“ თუ „მეგობრობა“ რუსეთსა და საქართველოს შორის უკანასკნელის ოკუპაციითა და ანექსიით თუ ინკორპორაციით მთავრდებოდა. საქართველოს მოსახლეობის ერთმორწმუნოება და სიმპატიები რუსეთისათვის მხოლოდ ხელსაყრელ გარემოებას წარმოადგენდა საქართველოს „ათვისებისათვის“ და შემდგომი ექსპანსიისათვის პლაცდარმად გადასაქცევად.

გიორგი ლეონიძის თქმით, აღმოსავლეთში თავისი ვრცელი პოლიტიკური გეგმის განსახორციელებლად რუსეთის საშიშარ ქირურგს, სვინდისსა და ღვთიურ თავშეწირვას მოკლებულ პეტრე იმპერატორს, საშიშარი ოპერაცია გაუკეთებია საქართველოსათვის. ვახტანგ მეექვსე - ლეონიძისული დახასიათებით, ქართული ისტორიის მარკუს ავრელიუსი და ქართული ლირიკის გოლგოთაზე ჯვარცმული უბედო მეფე - პეტრე პირველმა სპარსეთის წინააღმდეგ მოკავშირედ მიიწვია და ამასთანავე მრავალი პოლიტიკური კომბინაციებით გამუდმებით მოტყუებული თბილისის სამეფო კარი მოჰქანცა ელჩების გაგზავნითა და უთავბოლო დაპირებებით. ავტორის სიტყვებით: „არა დროს არ ყოფილა საქართველო თავის დასასრულთან ასე ახლოს, როგორც ამ ბაგრატიონის დროს“. ვახტანგ VI-ის შეცდომაში შეყვანით, „ამ ქრისტეს საფლაგზე მთებარე კანდეღმა“, როგორც ვახტანგი უწოდებდა თავის მოკავშირეს, საქრისტიანო ქვეყანა იანიჩრებს მისცა სათარეშოდ. თვით მეფე კი, მთელი თავისი ტაძრეულით და უმაღლეს არისტოკრატის თანხლებით, რომელიც ორი ათასი თავად-აზნაურისაგან შესდგებოდა,

რუსეთს გაიწვია, ე. წ. მოკავშირის „საფარველის“ ქვეშ საცხოვრებლად. ავტორის თქმით, „ამ გადახვეწამ ქართულ რასას საუკეთესო სისხლი დაუკარგა“.

იმავე საუკუნის დამლევს, ამ „სისხლმა“ საბედისწერო როლი ითამაშა რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის დროს. რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებისადმი დაქვემდებარებული ვახტანგის მემკვიდრეების ქართლის ტახტზე უფლებების გამოყენებამ, რუსეთს საშუალება მისცა, თავისი შანტაჟის ქვეშ მოექცია ერეკლე მეორე, იმავე ტახტზე მისი უფლებების ვითომდა არალეგიტიმურობის მომიზეზებით და ამ უფლებების ლეგიტიმაციისათვის შესძლო მისგან გეორგიევსკის ტრაქტატზე ხელმოწერა გამოედგალა, რაც, როგორც ვიცით, გახდა ორიათასწლოვანი ქართული სამეფოს დასასრულის დასაწყისი.

მაგრამ რას უნდა ნიშნავდეს ლეონიძისეული სიტყვები საქართველოს პოლიტიკის „დუელის“ შესახებ საქართველოს გეოგრაფიასთან. თუ რა უნდა ყოფილიყო, ლეონიძის აზრით, იმ დროინდელი საქართველოს პოლიტიკა, ნათელი ხდება იმავე წერილიდან. ავტორი გვამცნობს: „ამ დროს ჩვენი სარდლები ატაცებულნი იყვნენ ეკლესიური შთაგონებით, ხოლო ვეზირები იამბიკოებს სწერდნენ. სამეფო პოლიტიკაში კი, როგორც იტყვის სოლომონ ლეონიძე: „ჯვარი იყო სკიპტრის საფუძველი“. ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ დიდი ერთმორწმუნე ქვეყნისაგან მომდინარე საფრთხე იმ დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური კურსის განმსაზღვრელ პირებს ვერ დაენახათ.

თუ რას წარმადგენდა იმდროინდელი საქართველოს პოლიტიკური აზროვნების დონე, კარგად აქვს გადმოცემული გასული საუკუნის პირველი ნახევრის ცნობილ ქართველ პოლიტიკოსს ზურაბ ავალიშვილს. იგი მართებულად შენიშნავს, რომ XVIII საუკუნის ქართული პოლიტიკა გასაოცარია თავისი აღმოსავალი პრინციპებისა და შეცდომების უცვლელიობით - ვახტანგის კატასტროფამ მათ ვერაფერი ვერ ასწავლა, ვინაიდან მათი ინტერესები და კულტურა იგივე დარჩა. ქართველების პოლიტიკური მისწრაფებანი შეფერილი იყო რელიგიური წარმოდგენებით, ისინი სრული გულუბრყვილობით იყვნენ დაფუძნებულნი მართლმადიდებლობისა და „ურჯულოთა წინააღმდეგ ბრძოლის“ იდეებზე; მათ არ მიეცათ შესაძლებლობა ამაღლებულიყვნენ უფრო რთული პოლიტიკური იდეების აღსათქმელად, ვინაიდან არ გააჩნდათ უფრო რთული ინტერესები - პრიმიტიული წყობა იწვევდა პრიმიტიულ აზროვნებას და პრიმიტიულ პოლიტიკას (Зураб Авалишвили. Присоединение Грузии к России. СПб., 1901, с. 76). ხომ ნიშანდობლივია დღევანდელი გადასახედიდან. ინგლისელი ისტორიკოსი დეივიდ ლენგიც შენიშნავს, რომ ქართველი მმართველები რუსეთის მიმართ ავლენდნენ ბრმა

და გულის ამაჩუყებელ ოპტიმიზმს (David Marshall Lang. The Last Years of the Georgian Monarchy, 1658-1832. New York: Columbia University Press, 1957, p. 102).

ხოლო თუ რა უნდა ყოფილიყო ზემომოყვანილი წინადადების, მეორე „დეულანტი“ მხარე - საქართველოს გეოგრაფია, ამაზე მინიშნებას იძლევა გიორგი ლეონიძის ზემოდასახელებული პოემის ”სამგორის“ სტრიქონები, მიძღვნილი გურამ ბივრიტიანისა და ვახტანგ გორგასლის გასაუბრებისადმი. პოემის მიხედვით, ბივრიტიანი მეფეს შემდეგნაირად ამცნობს, მისადმი რომის იმპერატორის მიერ შეთავაზებულ წინადადებას:

„ – რომ შევკრათ კავკასიონი,
ჰონნი, ძურძუკნი, სარაგურები,
არ გადმოუშვათ დასავლეთისკენ,
გავხადოთ ცეცხლით დადაგულები!”

საყურადღებოა ვახტანგ გორგასალისადმი მიწერილი სიტყვებიც:

„მაგრამ რამდენჯერ დაგვიცავს სისხლით,
ახსოვს დასავლეთს ჩვენი ამაგი?!
რამდენ ნიაღვარს გადავარჩინეთ
და ახლაც ჩვენი მკლავით და მკერდით
დარაჯად ვდგავართ კავკასიონზე,
ამდენ ველური ტომების გვერდით!”

აშკარაა, რომ პოეტის აზრით, საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობის ძირითადი, პოლიტიკურად განმსაზღვრელი ნიშანი კავკასიონის გადასასვლელების შეკვრის ანუ დაცვის საჭიროება ყოფილა ჩრდილოეთიდან შემოჭრილი ველური ტომებისაგან და ამ ფუნქციის გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაში XVIII საუკუნის საქართველოს პოლიტიკა წინააღმდეგობაში ანუ მისი თქმით, „დეულში“ მოდიოდა საქართველოს გეოგრაფიასთან.

ჩვენი დაკვირვების სისწორეს უნდა მოწმობდეს გიორგი ლეონიძის მეორე წერილი, „ჩაბნელებული არმაზი“, დაწერილი პირველ წერილზე უფრო ადრე, 1917 წელს წმ. ანტონის მონასტერში ყოფნისას („საქართველო“ ¹ 216-217).

ახალგაზრდა ლეონიძის აზრით: „ყველაზედ მაზარალებელი ჩვენთვის ჩრდილოეთის წყვდიადი გამოდგა. ჩვენ გავაღეთ დარიალი იმ ფიქრით, რომ იგი მზეს იჭერდა. მაგრამ მზის ნაცვლად სიცივე შემოიჭრა. მართალია, სული ჩვენი არ ემონა ციმბირის ღმერთებს, მაგრამ მოიშხამა და გაუწმინდურდა. ჩვენ წავგართვეს მზე და ვეღარც ვიტყოდით მზის სიტყვას, ...რადგან... მთელი

საუკუნე ჩვენში არ თქმულა ლამაზი სიმღერა, იგი ჩაჰკლა საქართველოს მონურმა სულმა”.

ქართული სახელმწიფოებრიობის ბედის კავშირი კავკასიონის გადასასვლელების გაკონტროლების მოთხოვნასთან მართლაც მკაფიოდ იკვეთება მთელი მისი ისტორიის განმავლობაში. ჩემი აზრით, ძირითადად ქვეყნის ამ ფუნქციის არსებობით უნდა იყოს გამოწვეული სამეცნიერო ლიტერატურაში უკვე დიდი ხნის წინ შემჩნეული ის გარემოება, რომ, საქართველო წარმოადგენდა ერთადერთ სახელმწიფოს მთელ ქრისტიანულ სამყაროში, რომლის სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული განვითარება უწყვეტად შეიძლება ჩაითვალოს კლასიკური ხანებიდან დაწყებული XIX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის მიერ მისი ანექსიის ხანამდე (შდრ. Cyril Toumanoff. *Medieval Georgian Historical Literature (VIIth-XVth Centuries)*, - *Traditio*, vol. 1, 1943, pp. 139-182).

საქართველოს ხელისუფალნი ქმედითად იყენებდნენ ქვეყნის ხელსაყრელი სტრატეგიული მდებარეობით ბოძებულ უპირატესობას, თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ჩრდილოეთიდან ძალთა გადმოყვანა მკაცრ კონტროლს ექვემდებარებოდა, რათა ქვეყნის უსაფრთხოებას ზიანი არ მისცემოდა და არც არასოდეს, თითქმის XIX საუკუნემდე, საქართველოს ხელისუფალთ არ გადაუციათ კავკასიის ზეკარისა და შემოსასვლელი გზების კონტროლის უფლება ჩრდილოეთის მხარისათვის, რაც, თავისთავად ცხადია, საკუთარი ქვეყნისათვის სასიკვდილო განაჩენის გამოტანის ტოლფასი იქნებოდა, ვინაიდან სახელმწიფო დაკარგავდა თავის ერთ-ერთ ძირითად ფუნქციას. თუ რომის იმპერიისა და პართიის, ბიზანტიისა და ირანის, ოსმალეთისა და სპარსეთის ურთიერთბრძოლისას კავკასიონის ზეკარებზე ადგილობრივი ამიერკავკასიელი/ქართველი მოსახლეობის კონტროლი ძირითადად მისაღები იყო ორივე დაპირისპირებული მხარისათვის, სრულიად სხვა მდგომარეობა იქმნება რუსეთის იმპერიის კავკასიაში ექსპანსიის დროს. რუსეთს **/გვ. 29/** ახლო აღმოსავლეთისა და ხმელთაშუაზღვისპირეთის სახელმწიფოებისაგან განსხვავებით, სულაც არ ესაჭიროებოდა კავკასიონის გადასასვლელების დამცველი ძალა. ჩრდილოეთიდან მომდგარი რუსეთის სულ უფრო მზარდი გეოპოლიტიკური ინტერესები კავკასიონის მთავარი ქედის გადალახვას ისახავდნენ მიზნად; ამ ქვეყანას ესაჭიროებოდა კავკასიონის ზეკარებზე არა „ტიხრებისა“ თუ „რკინის კარების“ აგება-მოწყობა, არამედ მათი „მოშლა“ და „შემტვრევა“. ცხადია ეს საქართველოს საკუთარი ისტორიული ფუნქციის, „არსებობის არსის“, დაკარგვით ემუქრებოდა. XIX საუკუნის დასაწყისში აღნიშნული ფუნქციის დაკარგვამ საქართველოს დამოუკიდებელ არსებობას აზრი დაუკარგა და თითქმის ორი საუკუნე ქვეყანა აღარ ჩანდა მსოფლიოს რუკაზე.

„კავკასიონის კარიბჭეთა მფლობელის“ ფუნქცია ხატოვნად არის განსაზღვრული დავით აღმაშენებლისადმი მიწერილი ანდერძისეულ საქართველოს ცნების განსაზღვრებაში, როგორც ქვეყნისა „ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე“, ანუ დაახლ. თანამედროვე ტუაფსედან დერბენტამდე, ხოლო მათ შუაგულში ხომ დარიალია! როგორც ჩანს, სწორედ მეტად მნიშვნელოვანი ფუნქცია არსებითად განაპირობებდა და მომავალშიც განაპირობებს საქართველოს სვე-ბედს.

პოემა „სამგორში“ საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობის პოლიტიკურ დანიშნულებას ქვეყნის თავისუფლებისათვის ბრძოლა რომ წარმოადგენს, მკაფიოდ არის გამოვლენილი თვით ამ პოემის მთელი პათოსით, რომელიც თუმცა მძაფრ წინააღმდეგობაში მოდიოდა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის საქართველოში გაბატონებულ საზოგადოებრივ მსოფლმხედველობასთან; ვფიქრობ, სწორედ ამის გამო ლეონიძემ პოემის დაწერიდან ერთი წლის შემდეგ, როგორც უკვე ზემოთ ითქვა, 1948 წელს, მძაფრი კრიტიკა დაიმსახურა გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნებულ წერილში - „სიმბოლოზმის ნამსხვრევები“.

ადრე ვწერდი და აქაც განვმეორდები:

გიორგი ლეონიძემ, რა თქმა უნდა, კარგად იცოდა, რომ სიცოცხლეში ვეღარ მოესწრებოდა თავის ოცნებას, დამოუკიდებელ, თავისუფალ საქართველოს, ამიტომაც ნიშანდობლივია „ნატვრის ხის“ ჩორეხზე გადატანილი მისი სიტყვები:

„ვერ მოესწრო ნასურვილარის გაცხადება, ვერ იხილა სამშობლო გაცისკროვნებული; არ ეღირსა თავისი ქვეყნისა და ხალხის კარგად ყოფნის სიხარული...“, იგი ხომ თვითონ იყო „სამშობლოს დარდით მოავადე“ ჩორეხის პროტოტიპი! ეს „ავადობა“ არც მის პოეზიას დაკლებია და დღესაც ისევ ძირითად მაცოცხლებელ ძარღვად გასდევს:

„გმინავს წარსული ხანჯალ-გაჩრილი,
მისი ნაღველი, მომებურება...
ვინ მომაშოროს ძველი აჩრდილი,
დღეს შორეთიდან ვინ მემდურება?
ამ გულს სიმწარით კლდეს ვინ მიახლის,
ვინ დამცა სევდა განუკურნელი?“

დამწვარ დროშების, დამწვარ იალქნის,
დამჭკნარ ვარდების მიყვარს სურნელი...”

(ვინ მემდურება? 1964 წ.).

გიორგი ქავთარაძე. როგორ იქმნებოდა გიორგი ლეონიძის პოემა „ბავშვობა და ყრმობა“, - *ლიტერატურული მესხეთი*, № 9 (237), სექტემბერი, 2018 წ., გვ. 28-29 (გამოქვეყნდა 2018 წლის აგვისტოს დამლევს).